

КИРИЧЕНКО Ю. В.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри політології та права
(Національний університет «Запорізька
політехніка»)

КИРИЧЕНКО В. М.,

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри політології та права
(Національний університет «Запорізька
політехніка»)

УДК 329(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.4>

ПРАВО ЛЮДИНИ ЧИ ОBOB'ЯЗОК ДЕРЖАВИ? (ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СТ. 56 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА АНАЛОГІЧНИХ НОРМ КОНСТИТУЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ)

У статті здійснена спроба наукового аналізу та осмислення ст. 56 Конституції України, в якій закріплено право кожного громадянина на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, не тільки як право людини, а й з точки зору обов'язку держави. Для досягнення визначеної мети проведено порівняльно-правовий аналіз досліджуваної норми та аналогічних норм конституцій 40 держав континентальної Європи.

Наголошено, що аналізоване право закріплено в Конституції України також й в ч. 4 ст. 32, ч. 1 ст. 50, ч. 4 ст. 62, ч. 3 ст. 152 та спрямовані на захист громадян, які потерпіли від свавілля органів державної влади, органів місцевого самоврядування або їх посадових і службових осіб при здійсненні ними управлінських повноважень. Але незважаючи на це, інститут відшкодування матеріальної та моральної шкоди є не зовсім усталеним, у зв'язку з чим у теорії та на практиці виникають різні проблеми і питання щодо його розуміння та реалізації.

Доведено про недоцільність закріплення в ч. 4 ст. 32, ч. 1 ст. 50, ч. 4 ст. 62 Конституції України будь-яких умов заподіяння шкоди, оскільки це питання галузевого законодавства.

Звернута увага на те, що в конституціях західних європейських держав аналізована норма взагалі відсутня, а врегулювання цього питання в них здійснюється насамперед нормами цивільного законодавства. У той же час право на відшкодування шкоди закріплено в різних формулюваннях та обсязі в конституціях пострадянських і постсоціалістичних державах, а також у конституціях Австрії, Греції і Туреччини.

Не існує серед європейських законодавців й єдиного підходу щодо закріплення в нормах конституцій держав Європи кола суб'єктів конституційно-правових відносин, зокрема посадової і службової особи. Незважаючи на те, що в Конституції України терміни «посадова особа» і «службова особа» вживаються одночасно, але між ними немає чіткого розмежування, що значно ускладнює правозастосовну практику та викликає дискусії у вчених. Враховуючи, що термін «службова особа» є притаманним лише для кримінального права та з метою усунення колізій в процесі використання відповідних понять запропоновано термін «службова особа» вилучити з тексту Конституції України.

Зазначено, що наявна конструкція ст. 56 Конституції України є не зовсім логічною, оскільки завдана шкода потерпілій особі повинна відшкодуватися у будь-якому випадку й незалежно від того, хто її заподіяв. Тому пропонується в цій статті передбачити фізичних і юридичних осіб як суб'єктів конституційних правовідносин.

У зв'язку з тим, що положення ч. 4 ст. 32, ч. 1 ст. 50, ч. 4 ст. 62, ч. 3 ст. 152 Конституції України, в яких ідеться про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, логічно було б перенести до тексту ст. 56, яку вони фактично повторюють та викласти цю норму в новій редакції. Тобто, в ст. 56 Конституції України буде закріплено насамперед не право кожного на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, а скоріше за все обов'язок держави.

Ключові слова: право людини, матеріальна шкода, моральна шкода, відшкодування, суб'єкти конституційно-правових відносин, обов'язок держави.

Kyrychenko Yu. V., Kyrychenko V. M. The right of a person or the duty of the state? (comparative legal analysis of Article 56 of the Constitution of Ukraine and similar norms of the constitutions of European states)

The article attempts a scientific analysis and understanding of Art. 56 of the Constitution of Ukraine, which enshrines the right of every citizen to compensation for material and moral damage, not only as a human right, but also from the point of view of the duty of the state. In order to achieve the specified goal, a comparative legal analysis of the studied norm and similar norms of the constitutions of 40 states of continental Europe was carried out.

It is emphasized that the analyzed right is enshrined in the Constitution of Ukraine also in Part 4 of Art. 32, Part 1 of Art. 50, Part 4 of Art. 62, Part 3 of Art. 152 and aimed at the protection of citizens who suffered from the arbitrariness of state authorities, local self-government bodies or their officials and officials in the exercise of their administrative powers. But despite this, the institution of compensation for material and moral damage is not completely established, due to which various problems and questions regarding its understanding and implementation arise in theory and in practice.

The impracticality of fixing in Part 4 of Art. 32, Part 1 of Art. 50, Part 4 of Art. 62 of the Constitution of Ukraine of any conditions of causing damage, as this is a matter of industry legislation.

Attention is drawn to the fact that the analyzed norm is absent in the constitutions of Western European states, and the regulation of this issue in them is carried out primarily by the norms of civil legislation. At the same time, the right to compensation for damage is enshrined in various wordings and scopes in the constitutions of post-Soviet and post-socialist states, as well as in the constitutions of Austria, Greece and Turkey.

Among European legislators, there is no unified approach to enshrining in the norms of the constitutions of the European states the circle of subjects of constitutional-legal relations, in particular, an official and an official. Despite the fact that the terms "official" and "official" are used simultaneously in the Constitution of Ukraine, there is no clear distinction between them, which greatly complicates law enforcement practice and causes debate among scientists. Given that the term "official" is inherent only to criminal law and in order to eliminate conflicts in the process of using relevant concepts, it is proposed to remove the term "official" from the text of the Constitution of Ukraine.

It is noted that the existing construction of Art. 56 of the Constitution of Ukraine is not entirely logical, since the damage caused to the victim must be compensated in any case and regardless of who caused it. Therefore, it is suggested in this article to envisage natural and legal persons as subjects of constitutional legal relations.

Due to the fact that the provisions of Part 4 of Art. 32, Part 1 of Art. 50, Part 4 of Art. 62, Part 3 of Art. 152 of the Constitution of Ukraine, which deals with compensation for material and moral damage, it would be logical to transfer to the text of Art. 56, which they actually repeat and present this norm in a new edition. That is, in Art. 56 of the Constitution of Ukraine will be enshrined primarily not the right of everyone to compensation for material and moral damage, but rather the duty of the state.

Key words: *human right, material damage, moral damage, compensation, subjects of constitutional and legal relations, state duty.*

Вступ. Перш ніж приступити до порівняльно-правового аналізу ст. 56 Конституції України та аналогічних норм конституцій держав континентальної Європи необхідно наголосити, що Конституція України як Основний Закон держави повинна мати бездоганну юридичну досконалість та повноту викладення її норм. Інакше наявність явних і прихованих істотних прогалин негативно позначається на юридичній практиці. Тому, усунення цих недоліків лише сприятиме підвищенню рівня національного конституційного законодавства, розширенню номенклатури прав людини, які були б більш зрозумілими для широкого загалу, зближенню їх з міжнародними та європейськими стандартами у сфері прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Варто зазначити, що більшість учених-правознавців розглядають не тільки права в єдності з обов'язками, а й обов'язки – у тісному взаємозв'язку з правами. Хоча права і обов'язки є відносно самостійними категоріями, але, незважаючи на це, неможливо в повному обсязі розкрити їх сутність окремо один від одного, оскільки це діалектично взаємопов'язані поняття, які відображають взаємозв'язок між людьми та людьми і державою.

Отже, обов'язки є вагомим елементом механізму стабільності в суспільстві, одним із чинників забезпечення та непорушення прав і свобод людини і громадянина.

Враховуючи цей висновок, а також результати дослідження Ю. В. Кириченка щодо конституційного права на відшкодування матеріальної і моральної шкоди [1, с. 204–209] автори здійснили спробу розглянути ст. 56 Конституції України не тільки як право людини, а й з точки зору обов'язку держави, а також порівняти її з вимогами норм конституцій європейських країн.

Постановка завдання. Метою статті є вдосконалення ст. 56 Конституції України, в якій закріплено право кожного громадянина на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, на підставі порівняльно-правового аналізу досліджуваної норми та аналогічних норм конституцій 40 держав континентальної Європи, забезпечення узгодження положень цієї норми із міжнародними стандартами, розширення його дії на фізичних і юридичних осіб та їх гарантування обов'язками держави.

Результати дослідження. Стаття 56 Конституції України, яка є нормою прямої дії, встановлює майнову відповідальність держави та органів місцевого самоврядування за прийняття незаконних рішень, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. Тим самим вітчизняний законодавець визначив, що встановлене конституційне право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди є важливою гарантією захисту прав і свобод людини і громадянина. Але варто наголосити, що крім цієї статті, у розділі II Конституції України це право закріплено ще в трьох статтях: у ч. 4 ст. 32 встановлено, що «кожному гарантується ... право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації», у ч. 1 ст. 50 «кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди», у ч. 4 ст. 62 – «... держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням», а також у ч. 3 ст. 152 розділу XII – «матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому

законом порядку» [2]. Ці конституційні норми закріплюють принцип майнової відповідальності та принцип верховенства загальнолюдських цінностей самої людини та її гідність. Вони спрямовані на захист громадян, які потерпіли від свавілля органів державної влади, органів місцевого самоврядування або їх посадових і службових осіб при здійсненні ними управлінських повноважень. Тобто під змістом поняття «права людини і громадянина на відшкодування шкоди» слід розуміти закріплену конституційними нормами та деталізовану в законах України систему можливої та необхідної поведінки уповноваженого й зобов'язаного суб'єктів, компетентних органів, посадових і службових осіб щодо відшкодування моральної і матеріальної шкоди [3, с. 15].

Незважаючи на закріплення в Конституції України права людини на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, цей інститут є не зовсім усталеним, у зв'язку з чим у теорії та на практиці виникають різні проблеми і питання щодо його розуміння та реалізації. Як слушно зауважив П. М. Рабінович, «що ж до наукового осмислення, теоретичної інтерпретації зазначеної проблематики, то впадає у вічі неабияка строкатість, неоднаковість поглядів юристів з багатьох питань, котрі охоплюються нею (йдеться, зокрема про сутність, характер і види моральної шкоди; підстави виникнення права на її компенсацію, коло суб'єктів, у яких це право виникає...)». Із цього вчений робить висновок, що «одна із основних причин існуючих розбіжностей вбачається в тому, що право людини на компенсацію моральної шкоди досліджується, зазвичай, із юридично-галузевих позицій, в той час як воно ... має загальноююридичний (а ще точніше – загальноправовий) характер» [4, с. 1, 4]. Поділяючи ці міркування, ми вважаємо, що сформульовані П. М. Рабіновичем з позицій загальної теорії права висновки щодо права людини на компенсацію моральної шкоди можна повною мірою віднести й до права людини на компенсацію матеріальної шкоди.

Крім того, на сьогодні означена проблематика залишається недостатньо розробленою, зокрема відсутні порівняльно-правові дослідження положень Конституції України з аналогічними нормами конституцій зарубіжних держав з питань відшкодування матеріальної та моральної шкоди, що, як зазначає Н. М. Оніщенко, не може не вплинути на рівень дослідження прав людини як історично мінливої категорії, яка еволюціонує разом із суспільством, державою та правом [5, с. 47]. Але при цьому слід звернути увагу на те, що в конституціях західних європейських держав аналізована норма взагалі відсутня. Загальне врегулювання цього питання в них здійснюється насамперед нормами цивільного законодавства. У той же час право на відшкодування шкоди закріплено в різних формулюваннях та обсязі в конституціях пострадянських і постсоціалістичних державах (крім Албанії, Боснії і Герцеговини): Азербайджану (п. II ст. 68), Болгарії (ст. 7), Вірменії (ч. 5 ст. 20), Грузії (п. 9 ст. 42), Естонії (§ 25), Латвії (ч. 7 ст. 18), Литви (ч. 2 ст. 30), Північної Македонії (ч. 2 ст. 13), Молдови (п. 2 ст. 53), Польщі (п. 5 ст. 41, ст. 77), Румунії (п. 1, 3 ст. 48), Сербії (ст. 35), Словаччини (п. 3 ст. 46), Словенії (ст. 26), Угорщини (п. 3 § 55), Хорватії (ч. 4 ст. 25), Чехії (п. 3 ст. 36), Чорногорії (ст. 38), а також у конституціях Австрії, Греції і Туреччини. Наприклад, у п. 9 ст. 42 Конституції Грузії записано, що «за рахунок державних коштів у судовому порядку всім гарантується повне відшкодування шкоди, незаконно завданими державними органами, органами самоврядування, а також їх службовцями» [6], а в ст. 26 Конституції Словенії встановлено, що «кожен має право на відшкодування шкоди, завданої йому протиправною дією (бездіяльністю) особи під час виконання ним своїх службових обов'язків чи державного органу, органу місцевого самоврядування, носія публічних повноважень при здійсненні своєї діяльності» [7]. Як правило, ці статті розташовані в розділах (главах) конституцій, де йдеться про права і свободи людини і громадянина, але є і винятки. Так, ст. 7 Конституції Болгарії міститься в главі першій, яка має назву: «Основні засади» [8].

У конституціях досліджуваних європейських держав закріплено різні умови виникнення в людини права на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, які можна умовно поділити на декілька груп. Так, до першої групи слід віднести держави, в яких на конституційному рівні закріплено право кожного на відшкодування шкоди за умови її заподіяння незаконними діями або бездіяльністю державних органів та їх посадових осіб (Азербайджан,

Болгарія, Туреччина); до другої групи – конституції держав, в яких шкода відшкодовується за умови, що вона завдана незаконними діями державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадовими особами (Грузія, Сербія, Словенія, Чехія); до третьої групи – конституції держав, в яких передбачається відшкодування шкоди внаслідок прийняття незаконних рішень публічною владою, слідчими органами, судом або незаконного позбавлення волі (Австрія, Греція, Північна Македонія, Молдова, Польща, Румунія, Угорщина, Хорватія, Чорногорія); до четвертої групи – конституції держав, в яких шкода відшкодовується незалежно від того, хто її заподіяв (Вірменія, Естонія, Латвія, Литва). Тобто з цього випливає, що держава гарантує людині відшкодування завданої їй шкоди лише за наявності зазначених умов.

У ст. 56 Конституції України передбачено дві умови виникнення права на відшкодування шкоди, а саме, коли: 1) рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб, що спричинили шкоду, були незаконними; 2) шкода була заподіяна при здійсненні ними своїх повноважень. Відповідні умови виникнення права на відшкодування шкоди передбачені й в ч. 4 ст. 32, ч. 1 ст. 50 та ч. 4 ст. 62 Конституції України. При цьому постає питання: а чи потрібно взагалі в конституційній нормі передбачати такі умови. На нашу думку, закріплювати будь-які умови заподіяння шкоди в нормах Конституції України є зайвим, оскільки це питання галузевого законодавства, а також потрібно виходити з того, що вся шкода повинна бути відшкодована в будь-якому разі, незважаючи на те, за яких умов вона завдана. Тому було б цілком доцільно й логічно зазначені положення вилучити з тексту Конституції України, які по суті дублюють ст. 56 [9, с. 468].

У конституціях Азербайджану, Естонії, Латвії, Польщі, Сербії, Словаччини, Словенії, Чехії закріплено положення про те, що кожен має право на відшкодування шкоди. Наприклад, у конституціях Болгарії, Молдови, Румунії закріплено, що за заподіяну шкоду відповідальність несе держава. У той же час у конституціях Вірменії і Литви вказано, що відшкодування шкоди встановлюється законом. Водночас, у ч. 5 ст. 20 Конституції Вірменії і в ч. 2 ст. 30 Конституції Литви відповідно зазначено, що «шкода, завдана потерпілому, відшкодовується у встановленому законом порядку» та «відшкодування завданої особі матеріальної і моральної шкоди встановлюється законом» [10; 11]. І тільки в ч. 4 ст. 25 Конституції Хорватії зафіксовано, що «кожен, хто був незаконно позбавлений свободи чи засуджений, відповідно до закону має право на відшкодування шкоди та на публічне принесення йому вибачення» [12].

Порівняльно-правовий аналіз відповідних норм конституцій 21 європейської держави дає підстави стверджувати про неоднозначність поглядів законодавців цих країн щодо критеріїв закріплення права на відшкодування матеріальної та моральної шкоди. Також не існує серед них єдиного підходу й щодо закріплення в нормах конституцій європейських держав про відшкодування завданої шкоди кола суб'єктів конституційно-правових відносин. Так, у ст. 56 Конституції України визначено такі види суб'єктів: органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи. Такий підхід застосовано й законодавцями Азербайджану, Болгарії, Грузії, Польщі, Сербії, Словаччини, Словенії, Туреччини, Чехії. У той же час у конституціях Австрії, Греції, Північної Македонії, Молдови, Румунії, Хорватії, Чорногорії суб'єктами конституційно-правових відносин визначені тільки слідчі органи та суди.

Необхідно звернути увагу й на те, що в юридичній науці недостатньо визначеним залишається питання щодо закріплення в Конституції України термінів «посадова особа» і «службова особа», які вживаються одночасно, але між якими немає чіткого розмежування, що значно ускладнює правозастосовчу практику та викликає дискусії у вчених. Водночас у більшості конституцій європейських держав ці терміни зовсім не застосовуються, а в конституціях Азербайджану, Болгарії, Туреччини вживається тільки термін «посадова особа», у п. 9 ст. 42 Конституції Грузії – «службовець», у ч. 1 ст. 26 Конституції Словенії – «особа», а в ст. 25 Конституції Естонії – «будь-ким».

Порівняння положень Конституції України свідчить, що в ст. 40, ч. 2 ст. 42, ч. 2 ст. 55, ст. 56 передбачено такі категорії суб'єктів конституційних правовідносин, як посадова особа і службова особа, а в ч. 3 ст. 5, ч. 2 ст. 19, ч. 1 ст. 124 – тільки посадова особа. До речі, термін «посадова особа» також пропонували застосовувати в спеціальній статті й автори проектів Конституції України від 26 жовтня 1993 р., від 24 лютого 1996 р. і Народній Конституції В. А. Ющенко [13; 14; 15].

Варто наголосити, що термін «службова особа» є притаманним лише для кримінального права, в інших галузях права відсутнє законодавче визначення цього терміна, на відміну від терміна «посадова особа». У зв'язку з цим можна погодитися з думкою В. Г. Хашева, який вважає за доцільне провести уніфікацію термінів «посадова особа» та «службова особа» для всіх галузей права, систематизувати нормативно-правові акти, які містять норми, що стосуються цих термінів, а також звести всі їх наявні законодавчі визначення до єдиного знаменника, тобто відтворити ті елементи правового статусу даних суб'єктів, які зроблять їх універсальними для різних галузей права. З цією метою вчений пропонує закріпити в окремому міжгалузевому законі правовий статус посадових і службових осіб та визначити загальні засади організації і функціонування служби в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, а також на підприємствах, в установах та організаціях державної форми власності. Після уніфікації вітчизняного законодавства службовим особам, які виконують свої службові обов'язки в публічній та в недержавній сферах можна повернути назву «посадова особа», оскільки саме це визначення є традиційним у вітчизняній юридичній науці й орієнтує дослідника й правозастосовувача безпосередньо на особливості правового статусу цих службовців [16, с. 120–121]. Крім того, під час обговорення аналізованої статті на засіданні конституційної комісії 13 грудня 1995 р. С. П. Головатий наголосив, що термін «службових» вже не вживається, і це пройшло всі комісії [17, с. 381].

Отже, на нашу думку, є недоцільним застосовувати в конституційних нормах поняття «службова особа», зміст якого тлумачиться науковцями неоднозначно, і тому, враховуючи те, що неврегульованість цього питання може призвести до колізій в процесі використання відповідних понять [18, с. 136], а також те, що юридична техніка вимагає все ж більш уніфікованого підходу, пропонуємо термін «службова особа» вилучити з тексту ст. 56, ст. 40, ч. 2 ст. 42 та ч. 2 ст. 55 Конституції України.

Зі змісту ст. 56 Конституції України також випливає, що шкода відшкодовується лише в тому випадку, коли вона заподіяна тільки передбаченими в цій статті суб'єктами конституційних правовідносин. У зв'язку з цим постає питання: а як бути, якщо людині завдана шкода іншою людиною (фізичною особою) чи юридичною особою? До речі, згідно з класифікацією В. Ф. Погорілка і В. Л. Федоренка фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства, біженці), а також підприємства, установи, організації незалежно від форм їх власності є одними із видів суб'єктів конституційних правовідносин [19, с. 4]. Це питання конституційна норма омине, і тому ми вважаємо, що наявна конструкція ст. 56 Конституції України є не зовсім логічною, оскільки завдана шкода потерпілій особі повинна відшкодуватися у будь-якому випадку й незалежно від того, хто її заподіяв. З метою підтвердження цієї тези можна навести приклад з § 25 Конституції Естонії, в якому встановлено, що «кожен має право на відшкодування протиправно заподіяної йому будь-ким моральної і матеріальної шкоди» [20], а також у ч. 2 ст. 26 Конституції Словенії визначено, що «той, хто зазнав шкоди, відповідно до закону має право вимагати відшкодування також і безпосередньо від особи, яка завдала шкоду» [7]. Крім того, у ч. 2 ст. 40 Конституції Туреччини закріплено, що держава, відшкодовуючи шкоду, яка була завдана будь-якій особі через неправомірні дії посадових осіб, «зберігає право регресу до відповідальної посадової особи» [21].

Враховуючи зазначене, вважаємо за доцільне в ст. 56 Конституції України, поряд з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами, передбачити і фізичних та юридичних осіб як суб'єктів конституційних правовідносин. Тим більше, що вказані суб'єкти вже закріплені в ч. 3 ст. 152 Конституції України. У той же час не можна погодитись з пропозицією С. О. Баран, яка пропонує сформулювати ст. 56

Конституції України в такий спосіб: «Кожен має право на відшкодування завданих матеріальних та моральних збитків у порядку, передбаченому законом» [22, с. 15]. Тобто вчена пропонує вилучити з чинної норми суб'єктів конституційних правовідносин.

Слід підкреслити, що в аналізованій нормі передбачено два види шкоди, що підлягають відшкодуванню: матеріальна і моральна шкода. Такі ж види шкоди передбачено й в конституціях Австрії, Естонії, Латвії, Литви, Сербії, а в Конституції Молдови закріплено тільки один вид шкоди – матеріальна, у конституціях Азербайджану, Вірменії, Грузії, Північної Македонії, Польщі Словаччини, Словенії, Туреччини, Угорщини, Хорватії, Чехії, Чорногорії взагалі вживається загальний термін «шкода» без диференціації її на матеріальну та моральну шкоду. При цьому слід наголосити, що проголошення на конституційному рівні права на відшкодування моральної шкоди вперше в історії Української держави гідність особи визнана соціальною цінністю.

Крім того, варто нагадати, що ст. 62 Конституції України є спеціальною правовою нормою, яка зберігає свою дію лише у формі кримінального судочинства, та не поширюється на випадки притягнення особи до будь-якої іншої юридичної відповідальності. Але, кримінально-процесуальна діяльність не застрахована від можливих помилок, у тому числі від незаконного, необґрунтованого засудження. Безумовно, такого роду помилки вимагають не лише їх негайного усунення, скасування неправосудного вироку, а й наявності відповідних юридичних способів захисту порушених прав людини. До таких способів захисту прав необґрунтованого засудженого Основний Закон України відносить відшкодування державою завданої їй матеріальної та моральної шкоди.

У європейських державах положення, подібне до ч. 4 ст. 62 Конституції України, закріплено в основних законах Австрії (ст. 7), Азербайджану (п. 1 ст. 68), Греції (п. 4 ст. 7), Латвії (ч. 7 ст. 18), Молдови (п. 2 ст. 53), Північної Македонії (ч. 2 ст. 13), Польщі (п. 5 ст. 41), Португалії (п. 5 ст. 27), Румунії (п. 2 ст. 48), Сербії (ч. 1 ст. 35), Словаччини (п. 3 ст. 46), Туреччини (ч. 6 ст. 19), Угорщини (п. 3 § 55), Хорватії (ч. 4 ст. 25), Чехії (п. 3 ст. 36), Чорногорії (ст. 38). Наприклад, у ч. 2 ст. 13 Конституції Північної Македонії зазначено, що «особа, яка незаконно позбавлена свободи, ув'язнена чи незаконно засуджена, має право на відшкодування шкоди і інші права, передбачені законом» [23], у п. 2 ст. 48 Конституції Румунії – «держава несе, згідно закону, майнову відповідальність за шкоду, яка завдана судовими помилками, допущені в кримінальних процесах» [24], у ч. 4 ст. 25 Конституції Хорватії – «кожен, хто був незаконно позбавлений свободи чи засуджений, відповідно до закону має право на відшкодування шкоди і на публічне принесення йому вибачення» [12], а в ст. 38 Конституції Чорногорії – «особа, яка незаконно чи безпідставно затримана або несправедливо засуджена має право на відшкодування шкоди від держави» [25].

Тобто обов'язок держави, який закріплений у ч. 4 ст. 62 Конституції України, є втіленням у ч. 2 ст. 3 принципу її відповідальності перед людиною за свою діяльність та знайшов свій подальший розвиток у ст. 56.

Висновки. Отже, ми вважаємо, що положення ч. 4 ст. 32, ч. 1 ст. 50, ч. 4 ст. 62 та ч. 3 ст. 152 Конституції України, в яких ідеться про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, фактично повторює зміст ст. 56, і тому логічно було б перенести їх до тексту аналізованої статті, яку необхідно викласти в новій редакції, а саме:

«Держава гарантує кожному право на повне відшкодування матеріальної та моральної шкоди, протиправно заподіяної йому будь-якою фізичною чи юридичною особою, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб при здійсненні ними своїх повноважень, а також у разі скасування вироку суду як неправосудного».

Таким чином, в ст. 56 Конституції України буде закріплено насамперед не право кожного на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, а скоріше за все обов'язок держави, який, як зазначено в науково-практичному коментарі, «відповідає за протиправні діяння державних органів та їх посадових (службових) осіб, а органи місцевого самоврядування – відповідно за свої протиправні діяння та протиправні діяння своїх посадових (службових)

осіб. Ця відповідальність не може бути перекладена державою на її органи чи посадових (службових) осіб, які безпосередньо прийняли незаконне рішення чи вчинили протиправне діяння стосовно особи. Це пояснюється тим, що відповідні посадові (службові) особи здійснюють свої функції не у своїх інтересах, а від імені держави та в межах покладених на них державою функцій» [26, с. 420].

Список використаних джерел:

1. Кириченко Ю. В. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні в контексті європейського досвіду: монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2017. 540 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Бедь В. В. Право людини на свободу совісті: конституційно-правове регулювання: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. Київ, 2011. 39 с.
4. Рабінович П. Право людини на компенсацію моральної шкоди. *Юридичний вісник України*. Київ, 19–25 січня 2002 р. С. 1, 4.
5. Оніщенко Н. Захист прав і свобод людини в Україні. *Право України*. Київ, 2009. № 4. С. 47–54.
6. Конституція Грузії від 24 серпня 1995 р. URL: <http://matsne.gov.ge>.
7. Конституція Словенії від 23 грудня 1991 р. URL: <http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/sloven1.html>.
8. Конституція Болгарії від 12 липня 1991 р. URL: <http://www.parliament.am/library/sahmanadrutyumnen/bulgaria.pdf>.
9. Кириченко Ю. В. Право на відшкодування шкоди за Конституцією України. *Актуальні проблеми публічного та приватного права: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 3 жовтня 2012 р.)*. Запоріжжя: КПУ, 2012. С. 467–469.
10. Конституція Республіки Вірменія від 27 листопада 2005 р. URL: <http://www.parliament.am>.
11. Конституція Литви від 25 жовтня 1992 р. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm.
12. Конституція Хорватія від 15 січня 2014 р. URL: <http://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti>.
13. Конституція України. Офіційний проект у редакції від 26 жовтня 1993 р. *Українське право*. 1994. № 1. С. 62–75.
14. Конституція України: проект у редакції від 24 лютого 1996 р. *Українське право*. 1996. №1. С. 92–100.
15. Народна Конституція. Проект Конституції Президента України Віктора Ющенко. 2009. 100 с.
16. Хашев В. Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2007. 259 с.
17. Конституція незалежної України: у 3 кн. / під заг. ред. С. Головатого. Київ: Право. Українська Правнича Фундація, 1999. Кн. 3. 480 с.
18. Бортняк К. До питання про формування понять «посадова особа» та «службова особа». *Право України*. Київ, 2008. №1. С. 136–139.
19. Погорілко В., Федоренко В. Суб'єкти конституційно-правових відносин: поняття, ознаки, види. *Право України*. Київ, 2002. №10. С. 3–9.
20. Конституція Естонської Республіки від 26 червня 1992 р. URL: <http://www.riigikantseleer.ee>.
21. Конституція Турецької Республіки від 7 листопада 1982 р. URL: <http://www.legalns.com>.
22. Баран С. О. Конституційне право людини і громадянина на відшкодування шкоди та його забезпечення в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.

23. Конституція Північної Македонії від 17 листопада 1991 р. URL: <http://www.wikiwand.com>.

24. Конституція Румунії від 21 листопада 1991 р. URL: <http://www.constitutions/archives/184>.

25. Конституція Республіки Чорногорія від 19 жовтня 2007 р. URL: <http://www.constitutions/archives>.

26. Конституція України: наук.-практ. комент. / редкол.: В. Я. Тацій (голова ред. кол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

